

ADAM KĘDZIERSKI
Instytut Archeologii i Etnologii PAN w Warszawie
DARIUSZ WYCZÓLKOWSKI
Instytut Archeologii i Etnologii PAN w Warszawie
LESZEK ZIĄBKA
Instytut Archeologii Uniwersytetu Rzeszowskiego

ZESZYTY
KALISKIEGO TOWARZYSTWA
PRZYJACIÓŁ NAUK NR 23
STUDIA HISTORYCZNE
KALISZ 2023
ISSN 1426-6547

DOI: 10.4467/26578646ZKNT.23.003.18885

BADANIA ARCHEOLOGICZNE DOMNIEMANEJ
MOGIŁY POWSTAŃCA STYCZNIOWEGO Z 1863 R.
W MIEJSCOWOŚCI LIPE¹, GM. BLIZANÓW, POW. KALISKI,
WOJ. WIELKOPOLSKIE

LIPE – ZARYS HISTORII BADAŃ DOMNIEMANEGO POCHÓWKU
Z CZASÓW POWSTANIA STYCZNIOWEGO 1863.

W momencie wybuchu powstania styczniowego w nocy z 22 na 23 stycznia 1863 r. województwo kaliskie nie podjęło walki zbrojnej. Należy jednak zauważyć, iż ruch powstańczy rozwijał się powoli tak, iż w ciągu dwóch pierwszych dni zrywu powstańczego w całym kraju zaatakowano łącznie jedynie 24 garnizony rosyjskie. Ożywienie ruchu powstańczego przyniosła dopiero wiosna 1863 r.² Przyjmuje się, iż ogółem na terenie województwa kaliskiego oddziały powstańcze stoczyły około 131 bitew i mniejszych potyczek, tracąc tysiące poległych. Liczba rannych i tych, którzy dostali się do niewoli, z uwagi na ubóstwo nieopracowanych źródeł jest trudna do oszacowania³. Na terenie ziemi kaliskiej,

¹ Przed rozpoczęciem wstępnych prac weryfikacyjnych (sporządzenia kwerendy archiwalnej i wykonania planu warstwicowego), stanowisko lokalizowane było w m. Piskorzy, gm. Blizanów, pow. kaliski, woj. wielkopolskie ryc. 1, fot. 1.

² O problematyce ruchu powstańczego w województwie kaliskim piszą: Marek Jeger, „Generał Edmund Taczanowski o powstaniu styczniowym”, *Rocznik Kaliski*, 39 (2013): 77-96; M. Jarnecki, „Powstanie styczniowe w oczach Agatona Gildera”, *Rocznik Kaliski*, 29 (2003): 23-48.

³ Ważnym wydawnictwem jest publikacja materiałów przechowywanych w Archiwum Państwowym w Kaliszu, zob.: Grażyna Schlender, red, *Materiały źródłowe do dziejów powstania styczniowego w zasobie Archiwum Państwowego w Kaliszu, wybór i oprac. G. Waliś* (Kalisz: Archiwum Państwowe w Kaliszu, 2013). Wiele informacji zawierają również publikacje: Monika Sobczak-Waliś, Grzegorz Waliś, *Miejsca pamięci powstania*

w miejscowości Borowiec w dniu 30 maja 1863 r. doszło do potyczki między wojskami carskimi a oddziałami powstańczymi, którymi dowodził płk. Edmund Callier, polski historyk i publicysta⁴. W zbrojnym starciu poległo 14 osób. Zabitych pochowano na lokalnym cmentarzu w miejscowości Grodziec. W potyczce rannych miało zostać także siedmiu powstańców, którzy znaleźli schronienie i pomoc u miejscowej ludności, zamieszkującej teren Puszczy Pyzdrowskiej. Według przekazów ustnych jeden z rannych uczestników potyczki miał dotrzeć do wsi Jarantów Kolonia, gdzie zaopiekowała się nim mieszkająca tam rodzina Mikołajczyków. Jednakże po dwóch dniach, na skutek odniesionych ran, powstaniec zmarł. Zwłoki miały zostać przewiezione w okolice miejscowości Piskory, gdzie zmarły miał być pochowany w bezimiennej mogile.

Fot. 1. Lipe, gm. Blizanów, pow. kaliski, woj. wielkopolskie. (domniemane miejsce pochówku powstańca styczniowego). Fot. L. Ziábka.

styczniowego na terenie powstańczego województwa kaliskiego (Kalisz: Polskie Towarzystwo Historyczne Oddział w Kaliszu, 2013), także: Paweł Anders, „Pamięć o powstaniu styczniowym w Wielkopolsce”, w: (red.), Śladami powstania styczniowego. Aspekty historyczne i krajoznawcze, red. Józef Partyka, Mieczysław Żochowski (Warszawa: Komisja Krajoznawcza ZG PTTK, 2014), 57-68.

⁴ Edmund Callier (ur. 2 października 1833 w Szamotułach, zm. 14 grudnia 1893 w Poznaniu).

Z publikacji Stanisława Małyszki *Przydrożne kapliczki, figury i krzyże na terenie gminy Blizanów* z 2016 r.⁵, możemy dowiedzieć się, iż po odzyskaniu niepodległości w 1918 r. miejsce pochówku powstańca upamiętniono krzyżem drewnianym, otoczonym kamieniami. W okresie międzywojennym miejsce to otaczane było czcią. Zniszczony drewniany krzyż został w 2015 roku odtworzony przez mieszkańców Piskor.

Na początku wieku XXI rada Sołectwa Piskor Stowarzyszenie Dolina Bawołu i Czarnej Strugi przekazały informacje na temat kapliczki-mogiły Lokalnej Organizacji Turystycznej w Pyzdrach. W tym czasie grobem-kapliczką zainteresowały się służby Wojewódzkiego Urzędu Marszałkowskiego w Poznaniu. W roku 2023 w uzgodnieniu z wójtem gminy Blizanów Stanisławem Musiołem, postanowiono przeprowadzić archeologiczne badania w miejscu domniemanego pochówku w celu jego weryfikacji.

BADANIA ARCHEOLOGICZNE O CHARAKTERZE WERYFIKACYJNYM

Badania archeologiczne pod kierunkiem L. Ziábki, A. Kędzierskiego i D. Wyczółkowskiego, przy współpracy Stacji Archeologicznej IAE PAN w Kaliszu, Stowarzyszenia Poszukiwaczy Śladów Historii – DENAR Kalisz oraz Fundacji Walkiria, przeprowadzono w lipcu 2023 r.⁶ Prace prowadzone były na zlecenie Urzędu Gminy w Blizanowie, a sfinansowane przez Urząd Marszałkowski w Poznaniu. Przed rozpoczęciem prac wykonano mapę topograficzną w skali 1: 10 000 (ryc. 1) oraz plan warstwicowy stanowiska z zaznaczonym miejscem domniemanego pochówku (ryc. 2).

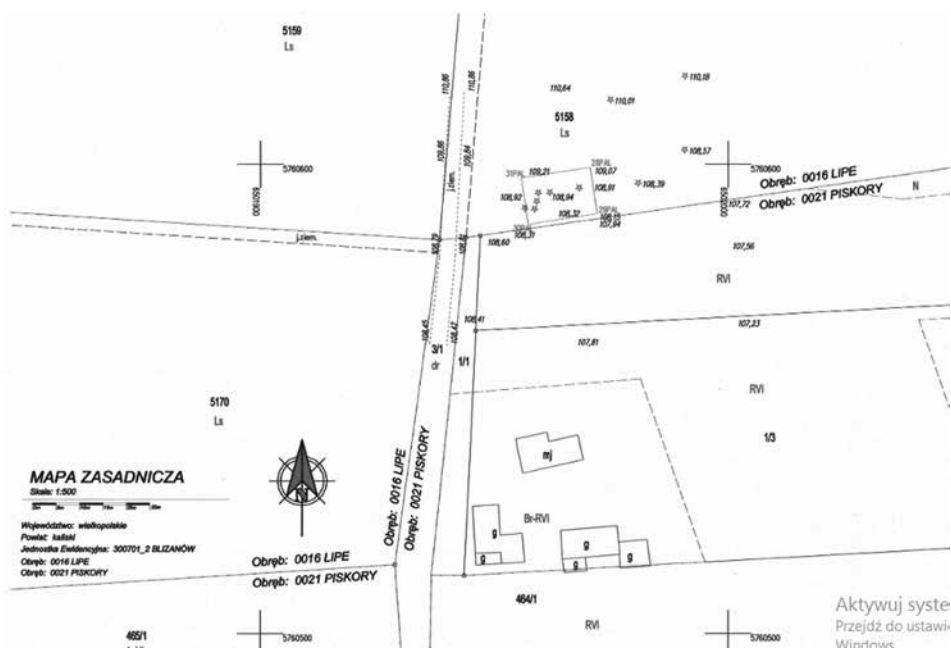
Przed pracami wykopaliskowymi, w celu potwierdzenia ewentualnego pochówku w m. Lipe, wykonano metodą bezinwazyjną jesienią 2021 roku badania z wykorzystaniem georadaru. Prace na obszarze o wymiarach 15 x 11 m zlokalizowanym przy pamiątkowym krzyżu przeprowadzili Tomasz Herbich i Robert Ryndziewicz z IAE PAN. Profile wykonywane były, co 0,25m. Na głębokościach 89-151 cm na zachód od drzewa, gdzie znajduje się krzyż, zarejestrowano zaburzenia wskazujące na istnienie wkopu oraz na głębokości 116-169 cm na południe od niego także widoczne były anomalie naturalnym układzie warstw.

⁵ Stanisław Małyszko, *Przydrożne kapliczki, figury i krzyże na terenie gminy Blizanów* (Bydgoszcz-Blizanów: Wydawnictwo camVERS, 2016).

⁶ Zgodnie z pozwoleniem archeologicznym 14/c /2023 z dnia 13.01.2023. W dniu 03.07.2023 w odbiorze prac badawczych uczestniczyli pracownicy WUOZ w Poznaniu Delegatura w Kaliszu i pracownicy Urzędu Gminy Blizanów.

Ryc. 1. Lipe, gm. Blizanów, pow. kaliski, woj. wielkopolskie. Lokalizacja domniemanego miejsca pochówku powstańca styczniowego

Ryc. 2a. Lipe, gm. Blizanów, pow. kaliski, woj. wielkopolskie. (domniemane miejsce pochówku powstańca styczniowego) – lokalizacja wykupu badawczego

W 2023 r. rozpoczęto prace archeologiczne w miejscu domniemanego pochówku powstańca styczniowego we wsi. Lipe. Założono wykup o wymiarach 10 x 5 m. Jego lokalizacja związana była z wynikami badań georadarowych i dostępnością terenu, który porośnięty jest drzewami. W wykopie w trakcie badań zarejestrowano obecność jedynie czterech jednostek stratygraficznych. Były to kolejno warstwa szarych piasków o miąższości 50/55 cm od powierzchni terenu, warstwa żółtego piasku zalegającego na głębokości od 50/55 do 60/65 cm, warstwa szarych piasków na głębokości od 60/65 do 70/75 cm i żółtopomarańczowych piasków calcowych, zalegających od głębokości 70/75 cm od powierzchni gruntu.

W wykopie, po zdjęciu górnej warstwy szaro-czarnych piasków (humus) na głębokości około 20 cm od powierzchni, w żółtopomarańczowych, przemieszanych piaskach natrafiono na krzyż wykonany z materiału budowlanego w postaci zaprawy cementowej i kruszywa (latriko) z umieszczonym centralnie krzyżem wykonanym z pasków czarnego, nieprzezroczystego szkła (fot. 3). Materiał, z którego został wykonany krzyż, jak również sam sposób jego wykonania wskazuje, że obiekt może pochodzić z okresu około połowy XX wieku (okres

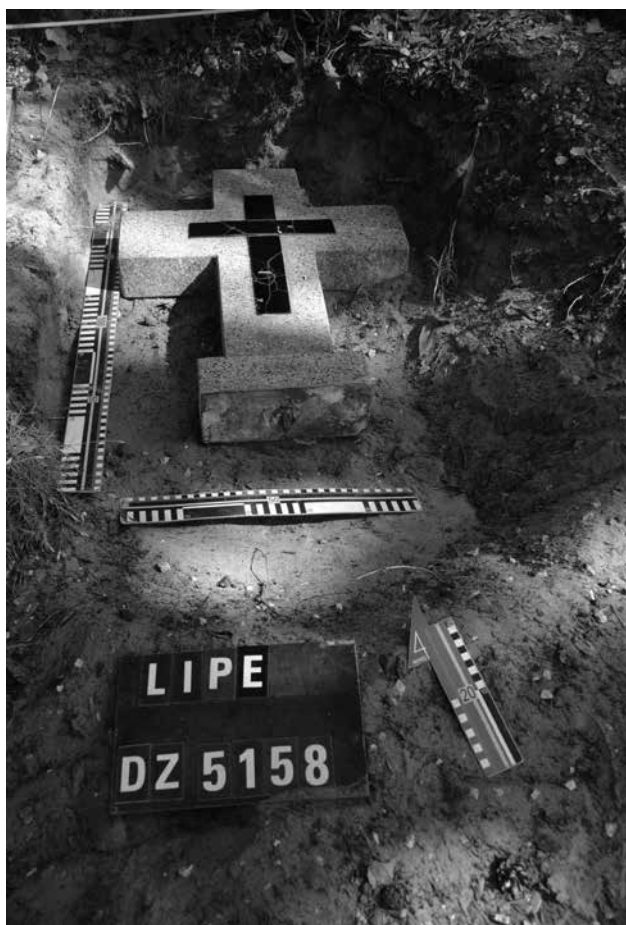

Fot. 2. Lipe. gm. Blizanów, pow. kaliski, woj. wielkopolskie. Badania 2023. Układ warstw w miejscu domniemanej mogiły. Fot. Leszek Ziábka

międzywojenny do lat 50 XX w.). Sposób umocowania, obecność żelaznej kotwy i ślady zaprawy na stopie krzyża, mogą sugerować, iż pierwotnie mógł być to fragment większego nagrobka. Został on wtórnie wkopany w miejscu przypuszczalnego miejsca pochówku powstańca styczniowego.

W wykopie archeologicznym na gł. około 50/60 cm od powierzchni ziemi, w części centralnej uchwycono także ślady trzech nowożytnych wkopów (fot. 4). Wkop I – posiadał kształt owalny o wym. dł. 120 cm x szer. 70 cm i gł., 80 cm i wykonany został prawdopodobnie z poziomu obecnej powierzchni gruntu. Wkop II – prostokątny o wym. 90 cm x 50 cm x 20 cm i III – kwadratowy wym. dł. i szer. 28 cm i gł. ok. 50 cm, został wykonany w okresie późniejszym częściowo uszkadzając wkop I.

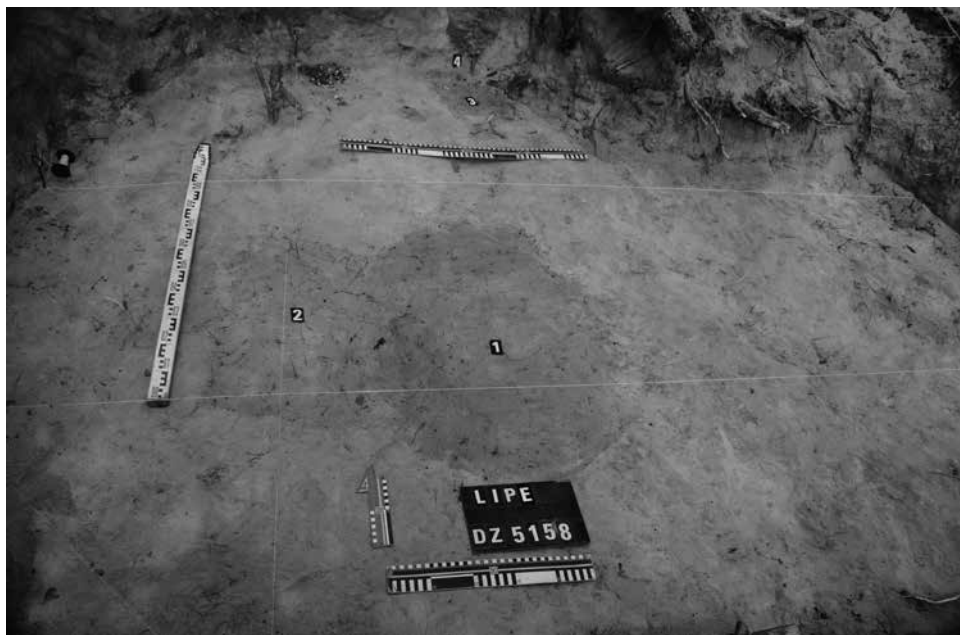
Na podstawie zachowanej stratygrafii, można, iż przyjąć obiekty I i II to wkopy o charakterze rabunkowym, które powstały przed zakopaniem krzyża wykonanego z lastriko albo w okresie nieco późniejszym. Obiekt III umiejscowiony tuż przy drzewie to wkop pod umocowanie krzyża drewnianego.

Fot. 3. Lipe, gm. Blizanów, pow. kaliski. Badania 2023. Krzyż odkryty w miejscu domniemanej mogiły. Fot. L. Ziąbka.

WYNIKI BADAŃ ARCHEOLOGICZNYCH

Podczas prowadzenia prac archeologicznych o charakterze weryfikacyjnym nie natrafiono na ślady wkopu grobowego. Nie natrafiono również na żadne pozostałości osteologiczne, ani artefakty, które można byłoby powiązać z pochówkiem powstańca z 1863 r. Badania jednocześnie stwierdziły obecność wkopów nowożytnych, potwierdzając wyniki wcześniejszych badań prowadzonych z wykorzystaniem georadaru.

Fot. 4. Lipe, gm. Blizanów, pow. kaliski, woj. wielkopolskie. Badania 2023.
Obiekty: 1, 2, 3. Fot. Leszek Ziábka.

WNIOSKI KONSERWATORSKIE

Badania archeologiczne miały charakter prac weryfikacyjnych w celu zlokalizowania i przebadania domniemanej mogiły powstańca styczniowego, rozpoznania nawarstwień kulturowych, określenia chronologii i ewentualnej ekshumacji szczątków w miejscu domniemanego pochówku (lub pochówków) z powstania styczniowego 1863 r. w m. Lipe, gm. Blizanów, pow. kaliski, woj. wielkopolskie. Przeprowadzone prace wykonane zgodnie ze standardami prac wykopaliskowych, nie potwierdziły lokalizacji mogiły z powstania styczniowego. Wkopy I i II świadczą, iż w okresie nowożytnym podejmowano próby rozkopania domniemanej mogiły.

Nie jest wykluczone, że miejsce pochówku powstańca mogło znajdować się niedaleko miejsca symbolicznej mogiły⁷. Zgodnie z wcześniejszymi ustaleniami, Urząd Gminy mógłby w tym miejscu postawić obelisk upamiętniający powstańców styczniowych, zgodnie z istniejącą tradycją.

⁷ Przed rozpoczęciem prac archeologicznych i podczas badań, mieszkańcy m. Piskor i Lipe sugerowali inną lokalizację pochówku, jednakże ze względu na intensywność zalesienia weryfikacja w innych miejscach jest obecnie niemożliwa.

BIBLIOGRAFIA

Jeger, Marek. „Generał Edmund Taczanowski o powstaniu styczniowym”, *Rocznik Kaliski*, 39 (2013): 77-96.

Jarnecki, Michał. „Powstanie styczniowe w oczach Agatona Gillera”, *Rocznik Kaliski*, 29 (2003): 23-48.

Schlender, Grażyna. 2013. Red, *Materiały źródłowe do dziejów powstania styczniowego w zasobie Archiwum Państwowego w Kaliszu*, wybór i oprac. G. Waliś. Kalisz: Archiwum Państwowe w Kaliszu.

Sobczak-Waliś, Monika, Waliś Grzegorz. 2013. *Miejsca pamięci powstania styczniowego na terenie powstańczego województwa kaliskiego*. Kalisz: Polskie Towarzystwo Historyczne Oddział w Kaliszu.

Anders, Paweł. 2014. „Pamięć o powstaniu styczniowym w Wielkopolsce”. W: *Śladami powstania styczniowego. Aspekty historyczne i krajoznawcze*, red. Józef Partyka, Mieczysław Żochowski, 57-68. Warszawa: Komisja Krajoznawcza ZG PTTK, 2014.

Małyшко, Stanisław. 2016. *Przydrożne kapliczki, figury i krzyże na terenie gminy Blizanów*. Bydgoszcz-Blizanów: Wydawnictwo camVERS.

BADANIA ARCHEOLOGICZNE DOMNIEMANEJ MOGIŁY POWSTAŃCA STYCZNIOWEGO Z 1863 R. W MIEJSCOWOŚCI LIPE8, GM. BLIZANÓW, POW. KALISKI, WOJ. WIELKOPOLSKIE

STRESZCZENIE

W lipcu 2023 r przeprowadzono badania archeologiczne o charakterze weryfikacyjnym w miejscu domniemanej mogiły powstańca styczniowego w miejscowości Lipe, gm. Blizanów, pow. kaliski, woj. wielkopolskie. 30 maja 1863 roku w miejscowości Borowiec doszło do potyczki między wojskami carskimi a oddziałami powstańczymi, którymi dowodził pułkownik Edmund Callier. W zbrojnym starciu zginęło 14 osób. Poległych pochowano na lokalnym cmentarzu w miejscowości Grodziec. W potyczce rannych zostało także siedmiu powstańców, który znaleźli schronienie i pomoc u miejscowej ludności. Według przekazów ustnych jeden z rannych miał dotrzeć do wsi Jarantów Kolonia, gdzie zaopiekowała się nim rodzina Mikołajczaków. Jednakże na skutek odniesionych ran, powstaniec zmarł. Zwłoki miały zostać przewiezione w okolicy Pisko-Lipe i złożone do bezimiennej mogiły.

Przed pracami wykopaliskowymi, wykonano badania z wykorzystaniem georadaru, które wskazały na zaburzenia – wkopy w okolicach drewnianego krzyża. Badania archeologiczne, nie potwierdziły lokalizacji mogiły w tym rejonie. W miejscach anomalii wykrytych georadarem, zarejestrowano nowożytny wkopy, świadczące o próbach wykopywania domniemanej mogiły. Nie jest wykluczone, że miejsce pochówku powstańca mogło znajdować się niedaleko miejsca symbolicznej mogiły.

⁸ Przed rozpoczęciem wstępnych prac weryfikacyjnych (sporządzenia kwerendy archiwalnej i wykonania planu warstwicowego), stanowisko lokalizowane było w m. Piskory, gm. Blizanów, pow. kaliski, woj. wielkopolskie ryc. 1, fot. 1.

SŁOWA KLUCZOWE

powstanie styczniowe, symboliczna mogiła powstańcza, wielkopolska, badania archeologiczne, weryfikacja

ARCHAEOLOGICAL RESEARCH OF THE ALLEGED GRAVE OF A JANUARY INSURGENT FROM 1863 IN THE VILLAGE OF LIPE, BLIZANOW COMMUNE, KALISZ COUNTY, GREATER POLAND VOIVODESHIP

ABSTRACT

In July 2023, verification archaeological research was conducted at the site of the alleged grave of a January insurgent in the village of Lipe, Blizanow Commune, Kalisz County, Greater Poland Voivodeship. On May 30, 1863, there was a skirmish between the tsarist army and insurgent units commanded by Colonel Edmund Callier. The violent clash, which broke out in the village of Borowiec, resulted in 14 deaths and left seven insurgents wounded. The fallen were buried at the local cemetery in Grodziec and the wounded found help and shelter among local people. According to oral history, one of the wounded allegedly reached the village of Jarantow Kolonia, where he was taken care of by the Mikolajczak family, but died of his wounds. His body was supposedly transferred near Pisko- Lipe and laid to rest in a nameless grave. A GPR survey undertaken before excavation works revealed soil disturbances in the vicinity of the wooden cross. The archaeological research did not confirm the existence of a grave in this area. There were modern destructions in the area where GPR detected soil disturbances, which indicates attempts to dig up the alleged grave.

The insurgent may have been buried near the symbolic gravesite.

KEY WORDS

January Uprising, symbolic insurgent's grave, Greater Poland, archaeological research, verification